

AZRA GADŽO-KASUMOVIĆ
(Sarajevo)

IMENOVANJA KADIJA I NJIHOVIH ZAMJENIKA I PRIPRAVNIKA /NAIBA

– prema dokumentima kazaskera i njihovih muhzira

Sažetak

U radu se, na osnovu dokumenata koji se čuvaju u Gazi Husrev-begovoj biblioteci, govori o kazaskerovim pismima sa pečatom i njegovim bujuruldijskim te pismenim obavjestima kazaskerovih muhzira upućivanih u vezi sa dodjelama velikih kadiluka kao vid unapređenja kadijskim koji su bili u procesu postizanja većeg sudijskog ranga. Također se govori o dodjelama kadiluka kandidatima-naibima da stiču iskustvo kao pripravnici i obavljaju uobičajenu sudsku praksu na određeno vrijeme. Posebno se, kao konkretan primjer, analizira pismo kadije kadiluka Naselica u Paša-sandžaku upućeno kadiji u Sarajbosni u kojem se govori o narudžbama u vezi sa postavljenjima naiba kao i o upisu na listu čekanja za službu naiba/niyabet u svrhu stjecanja iskustva pripravnčkog kandidata u sudskoj praksi u nekim kadilucima Bosanskog ejaleta, pri čemu se kao glavni posrednik javlja anadolski muhzir-kapuće-haja. Navodi se i mreža drugih posrednika u spomenutoj konkretnoj dodjeli privremene službe kadijskog zamjenika/naiba kao i pitanja vezana za *kadijske* šehrije i šehrije *naiba* namijenjene visokorangiranom sudskom funkcioneru odgovornom za navedena postavljenja. Obradene su i pismene obavijesti kazaskerovih *muhzira* kojim se dostavljala nadležnom kadiji prva vijest/muštuluk o novopostavljenim kandidatima, a čija se obrada ne susreće u diplomtičkim udžbenicima.

Ključne riječi: bujuruldijske vojnog sudije/kazaskera, muhzirova pisma, naibi-pripravnici i kadijski zamjenici u sudskoj službi, sudska praksa, naručivanje službe kadijskog zamjenika/niyabet, mreža posrednika

Organiziranje sudskog sistema bilo je od posebnog značaja i spadalo je u kategoriju prioriteta od strateške važnosti za funkcioniranje osmanske države i za njene ciljeve. Postavljanje kadija bilo je pod strogom kontrolom centralne vlasti, te se zabranjivalo da osobe bez zvaničnih ovlasti imenuju kadije i naibe po pokrajinskim kadilucima. Pod posebno strogom kontrolom bilo je imenovanje najviše rangiranih sudskih dužnosnika kao što su vrhovne vojne sudije/kazaskeri i mule - nosioci položaja/*mansib*, te glavni naibi mule kao predstavnici kazaskera u visoko rangiranim velikim kadilucima/*mevlevijetima* u pokrajinama. Termin naib mogao je označavati i pripravnika koji tek stupa u kadijsku službu kao i kadijskog zamjenika, općenito, koji postepeno napreduje u službi. Cijela Bosna je predstavljala jedan *mevlevijet* sa zvaničnim sjedištem u Sarajevu, a *mevlevijet* je bio oblast sudske odgovornosti mule. Prilikom angažiranja kandidata u nekom od osmanskih kadiluka postojao je utvrđeni red i čekanje na službu, a provodila se i kontrola procedure postavljanja naiba i kadija u kadilucima, kao i procedure imenovanja mula u *mevlevijetima*. O tome posebno govore dokumenti o postavljenju mule ili o postavljenju njegovog glavnog naiba kome je navedeni mula ispred sebe davao ovlasti, a što se obavezno registriralo u sidžilima sarajevskog suda.¹ Tako se u sidžilima sarajevskog suda javlja registriran *zapt* ili *ilam ferman* kao obavijest o dodjeli kadijske dužnosti te kazaskerovo pismo sa pečatom, koje se u spomenutom fermanu navodilo kao obavezan uslov da jedan kadija otpočne sa službom i u datom kadiluku preuzme svoju dužnost u pogledu obavljanja raspodjele vojnih ostavina i suđenja prema šerijatskim propisima. Kadija koji bi dobio navedene ovlasti i preuzeo dodijeljenu funkciju, *muraselama* je uvodio u privremenu službu svoje naibe u kadilučkim nahijama.² Kadiji je dodijeljivan kadijski berat nakon *zapt* ili *ilam-fermana* i nakon kazaskerovog pisma kojim je kazasker na njega prenosio svoje ovlasti da kontrolira i prati raspodjele ostavina umrlih vojnih lica te da sudi u skladu sa šerijatskim propisima. Kadijski berat nikada nije bio bilježen u sidžile.³

¹ Stoga su sidžili sarajevskog suda, na čijim koricama je bila obavezna registracija o postavljenju mule za navedenu godinu, predstavljali obrazac za vođenje svih ostalih sidžila po bosanskim kadilucima.

² V. Azra Gadžo Kasumović, *Mulla u Bosanskom ejaletu*, Anali Gazi Husrev-begove biblioteke, knjiga XXVII-XXVIII, Sarajevo, 2008, 5-67.

³ Brojne su se kadije smjenjivale po bosanskim kadilucima bilo kao kadije sa postignutim rangom mule bilo kao naibi koji su stjecali iskustvo po raznim kadilucima nižeg ranga. Unatoč tome je U Gazi Husrev-begovoj biblioteci sačuvan samo jedan originalni kadijski berat u kojem je naveden i iznos kadijske plaće. Radi se o beratu

Postavljenjima naiba nižeg ranga, koji su trebali steći iskustvo i stažirati, kao i kadija, koji su postizali postepeno napredovanje u službi, te dobijali odgovarajući rang, bavili su se, prije svega, kazaskeri koji su u vezi s tim izdavali svoje bujuruldije. Kazasker je kao vrhovni vojni sudija bio na vrhu sudskog sistema, te je bio nadležan i za vojne i za civilne aspekte tog sistema. Kazaskeri su do kraja osmanske vlasti spadali u najviše rangirane državne službenike.⁴ U njihovu nadležnost je spadalo postavljanje kadija, muderisa, vođenje sudskih rasprava, briga o nasljeđivanju vojnih ostavina i ostali šerijatsko pravni postupci. Kazasker je svake sedmice čitao pred sultanom informacije o kandidatima za kadijska mjesta koja su bilježena u kadijske deftere/*akdiye defteri* te sultanu podnosio informacije o tome ko je zaslužan i sposoban i ko zaslužuje navedeno postavljenje. Rumelijski kazasker je bio višeg ranga od anadolskog. Sam je odlučivao o postavljenjima u kadiluku do 150 akči, a iznad 350-500 akči odluku je donosio sadrazam.⁵

KAZASKEROVE BUJURULDIJE

Osnovni dokumenti koji su sačuvani kao pojedinačni originalni primjerci, a koje je kazasker izdavao su njegove bujuruldije koje nisu bilježene u sidžilima, dok su kao prepisi u sidžilima sačuvana brojna kazaskerova

datiranom 15. šabana 1227/24. avgusta 1812. godine kojim se postavlja Muhamed Baki kao kadija u Dupnici u sandžaku Ćustendil i unapređuje na plaću od 499 akči dnevno, nakon što je 54 mjeseca bio na dužnosti u kadiluku Kesrije. V. sliku 1 u prilogu: GHB, A - 1127/TO.

⁴ Ustanova vojnog kadije/kazaskera uspostavljena je 1363. godine u vrijeme sultana Murata I. Pred kraj vladavine sultana Fatiha uspostavljen je još jedan kazasker 1481. godine. Dvojica kazaskera, rumelijski i anadolski bili su odgovorni za organizaciju sudstva i obrazovnog sistema i kao takvi su bili stalni članovi Sultanskog divana. Njihovi prihodi formirani su od imenovanja i postavljenja kadija i naiba na području njihovog kazaskerluka /vojne sudske oblasti, te od taksi na ostavine vojnih lica tako da su njihovi prihodi ovisili o opsegu prostora za koji su oni bili nadležni. Do kraja 17. stoljeća kazaskeri su postavljani na osnovu predstavke/arza velikog vezira, a kasnije su njihova postavljenja bila prepuštena šejhulislam, međutim i prilikom postavljenja kazaskera i mula bila je neophodna saglasnost velikog vezira. Treba napomenuti da je u rumelijski kazasker nosio i naziv reisul-ulema. V. Uzunçarşılı, *Osmanlı Devletinin İlmiye Teşkilatı*, Ankara 1984, 159; *Osmanlı Devleti ve Medeniyeti Tarihi*, cilt I, editör Ekmeleddin İhasanoğlu, Istanbul 1994, 267; *Historija Osmanske države i civilizacije*, priredio Ekmeleddin İhasanoğlu, Sarajevo 2004, 319-329.

⁵ V. Uzunçarşılı, Isto, 156. Navedeno je također da rumelijske kadije ne mogu biti kadije u Anadoliji niti anadolske kadije u Rumeliji.

pisma sa pečatom čiji sadržaj nije potpuno identičan sadržaju navedene bujuruldije. Kroz sadržaj kazaskerovih bujuruldija može se pratiti put stjecanja kadijske prakse i iskustva, napredovanje u službi kroz stalno rotiranje po brojnim kadilucima diljem Carstva, može se vidjeti način stažiranja i pripravničke službe na određeno vrijeme i prema ugovoru, mogu se pratiti kadijska postavljenja od čekanja na novu službu, zatim vrijeme stupanja na kadijsku dužnost u novom kadiluku, završetak date službe, novo čekanje te ponovo stupanje na službu, uz postepeno povećanje kadijskog ranga.⁶

Slika 2. A-3933/TO
Bujuruldija rumelijskog kazaskera Abdulaha
datirana 01. muharrema 1211 / 07. jula 1796. godine.

Kazasker se svojom bujuruldijom neposredno obraćao kandidatu koji je trebao da stekne praksu u nekom od kadiluka diljem Carstva a zatim se, dodatno, pored navoda koje donosi i muhzirovo pismo ili pismena obavijest u kojoj nije bilo neposrednog obraćanja kandidatu, ovom bujuruldijom davalo uputstvo i zadatak novopostavljenom naibu ili kadiji da

⁶ Primjer sadržaja jedne kazaskerove bujuruldije: *Izzet-me'âb şerî'at-nisâb Mevlânâ Mehmed Sâdik efendi kâmyâb bade' t-tehiyyeti'l-vâfiye inha olunur ki Podimle me'a Plâv mutasarrıfı es-seyyid Ismâil işbu sene-i aşere ve mieteyn ve elf Zi'l ka 'de-i şerîfesi gâyetinden bir ay tevkîtle ref' ve yeri muvakkiti olduğun kadıasker-i esbek rûznâmçesinde mukayyed sezâvâr-ı inâyet-i şehriyârı olmanla ber tevcîh-i esbek sana ibkâ olunmuştur gerektirki kazây-ı merkûme sene-i âtiye MuharremÜ'l-harâmı guresinden ancak altı ay mutasarrıf olup vakî'a olan muhalledfât-ı mevtây-ı askeriyeyi tahrîr ve terkîm ve beyne'l-verese bi'l-feridati's-şer'iyye tevzî' ve taksîm eyleyüb icrây-ı ahkâm-i Şer'iyvede sa'y-i cemül ve bekiyye-i müddet-i örfiyyeni kazây-ı âhardan tekmül eyleyesiz ve s-selâm. El-fakîr Abdullah el-kadı bi asker-i Rûmeli. V. Sarajevo, Arhiv Gazi Husrev-begove biblioteke (GHB) A-3933/TO.*

nadgleda i popisuje vojne ostavine umrlih lica i vrši njihovu raspodjelu među nasljednicima te da u postupcima pred sudom postupa u skladu sa šerijatskim popisima.⁷

Sadržaj pojedinih kazaskerovih bujuruldija nije upotpunosti identičan tako da u svakoj bujuruldiji postoje određene varijacije. To isto se može reći i za muhzirove pismene obavijesti. U nekim kazaskerovim bujuruldijskama dodatno se donosi i upozorenje vezano za uzimanje taksi što se u drugim ne navodi.⁸ Također se nekada navodi, a nekada ne navodi, rang datog kadiluka ili iznos primanja.⁹

KAZASKEROVO PISMO S PEČATOM

Kazaskerovo pismo s pečatom o kojem govori i sultanski zapt ferman kao o preduvjetu da kadija preuzme namijenjenu mu dužnost, novopostavljeni kadija je obavezno bilježio u sidžil ispod fermana. Nijedan

⁷ GHB, A-3933/TO: Bujuruldija rumelijskog kazaskera Abdulaha, kojom obavještava Mehmeda Sadik-efendiju da mu je odobreno da, nakon što je smijenjen sejjid Ismail, privremeno šest mjeseci obavlja kadijsku dužnost u kadiluku Polimlje (Podimlje) sa Plavom, počev od 1. muharrema 1211/7. jula 1796. godine, a da preostalo vrijeme u službi dopuni u nekom drugom kadiluku.

⁸ GHB, A-4606/TO: određuje se šta novopostavljeni kadija smije, a šta ne smije uzeti u kadiluku. Tako se dozvoljava resmi-kismet, hudamija, katibija s tim da se može uzeti 25 groša na 1000 od ostavinske takse a zabranjuje uzimanje taksi od hudžeta na dodjeljivanje opskrbe i starateljstva za malodobna lica koja su ostala siročad.

⁹ GHB, A-3100/TO: 18. juna 1757. godine dodjeljuje se služba Mevlana hadži Suljman-ef. u kadiluku Prijepolje na period od 14 mjeseci; A-3933/TO: dodjeljuje se 7. jula 1796. godine Mehmedu Sadik-ef. služba na 6. mjeseci u kadiluku Polimlje sa Plavom; A-1786/TO: 26. januara 1811. godine dodjeljuje se na godinu dana kadiluk Strumica Mehmedu Nazif. ef. uz promaknuće na **499 akči dnevno**; A-4606/TO: dodjeljuje se 29. novembra 1799. godine Mevlana Mehmed ef. služba u kadiluku Akhisar na period od 6 mjeseci; A-2581/TO: *dodjeljuje se Muhamedu Eminu, sinu Muhameda Istanbulije na rok od 6 mjeseci kadiluk Gradčanica prema rangu sanije/ba sanije s tim što se ne navodi iznos dnevnih primanja*; A-4829/TO: 8. oktobra 1812. godine dodjeljuje se Sulejmanu Nedžibu, sinu Sulejmana iz Foče služba u kadiluku Eškopulos na rok od 6 mjeseci i uz unapređenje na **150 akči dnevno prema rangu Čanat/ba Čanat**; A-3742/TO: 28. januara 1827. godine dodjeljuje se sejjidu Hasanu sinu Ibrahima na 6 mjeseci kadiluk Olunderek uz unapređenje **sa sa tristo akči dnevno prema rangu salise/ba salise**. A-4605/TO-2: dodjeljuje se 1829-30. godine Mevlana sejjidu Hasan-efendiji na 6 mjeseci kadiluk Varna **prema rangu karib/ba karib**. O rangovima osmanskih kadiluka v. Hazim Šabanović, "Popis kadiluka u Europskoj Turskoj", *Glasnik hrvatskih zemaljskih muzeja*, Sarajevo 1942.

original ovog pisma nije pronađen. Rumelijski kazasker je navedenim pismom prenosio svoje ovlasti na kadiju da u kazaskerovo ime donosi šerijatske presude i obavlja raspodjelu vojnih ostavina te je tek na osnovu tog pisma kadija otpočinjao sa obavljanjem svoje službene dužnosti. Kadija bi, prije dobijanja kazaskerovog pisma, fermanom bio obaviješten o svom postavljenju te bi potom dobio i sultanski berat, međutim samo se ferman bilježio iznad kazaskerovog pisma, a ispod Bismile i dove kojom se otvarao novi kadijski sidžil, dok se berat nije nikada bilježio. Rijetko je uz ferman, kazaskerovo pismo i kadijske murasele bilježeno i pismo u kojem je šejhul-islam iskazivao pohvalu za rad nekog kadije te mu kao nagradu produžavao službu.¹⁰ Dok su kazaskerove bujuruldije upućivane i kadijama u procesu dobijanja nekog ranga kao i pripravnici koji su bili u fazi stjecanja iskustva, dotle su kazaskerova pisma upućivana samo mulama kao kadijama s visokim rangom, angažiranim u velikim kadilucima.¹¹

Za razliku od bujuruldije kojom kazasker imenom oslovljava kandidata i donosi samo kratke informacije koje se tiču njegovog prihvatanja u službu, kazaskerovo pismo s pečatom koje se registriralo u sidžile nema navoda o kandidatovom kretanju u službi, o rangu kadiluka i iznosu plaće, a niti o napredovanju. Umjesto navedenog u pismu se donosi kraće uvodno obraćanje, a uz to se često ne navodi ni ime kandidata jer kazasker prepušta izbor muli ili njegovom zamjeniku. Također se donosi i potvrđuje samo davanje ovlasti izabranom kandidatu od strane kazaskera koji je kao glavni nosioc visokog sudskog položaja bio odgovoran da organizira i kontrolira raspodjelu vojnih ostavina i provođenje u praksu šerijatskih propisa među stanovnicima. Nakon izdavanja sultanskog fermána o dodjeli određenog kadijskog mjesta kazasker je pismom sa pečatom bio obavezan prenijeti svoje navedene osnovne ovlasti na visokorangiranog kadiju-mulu ili njegovog naiba.¹²

¹⁰ GHB, Sidžil 18, 259.

¹¹ GHB, Sidžil 10, 143; sidžil 42, 10. I ostali sidžili koji su nastajali u periodu 1766-1852. godine, a koji su sačuvani u GHB, imaju registriran isti tip kazaskerovog pisma.

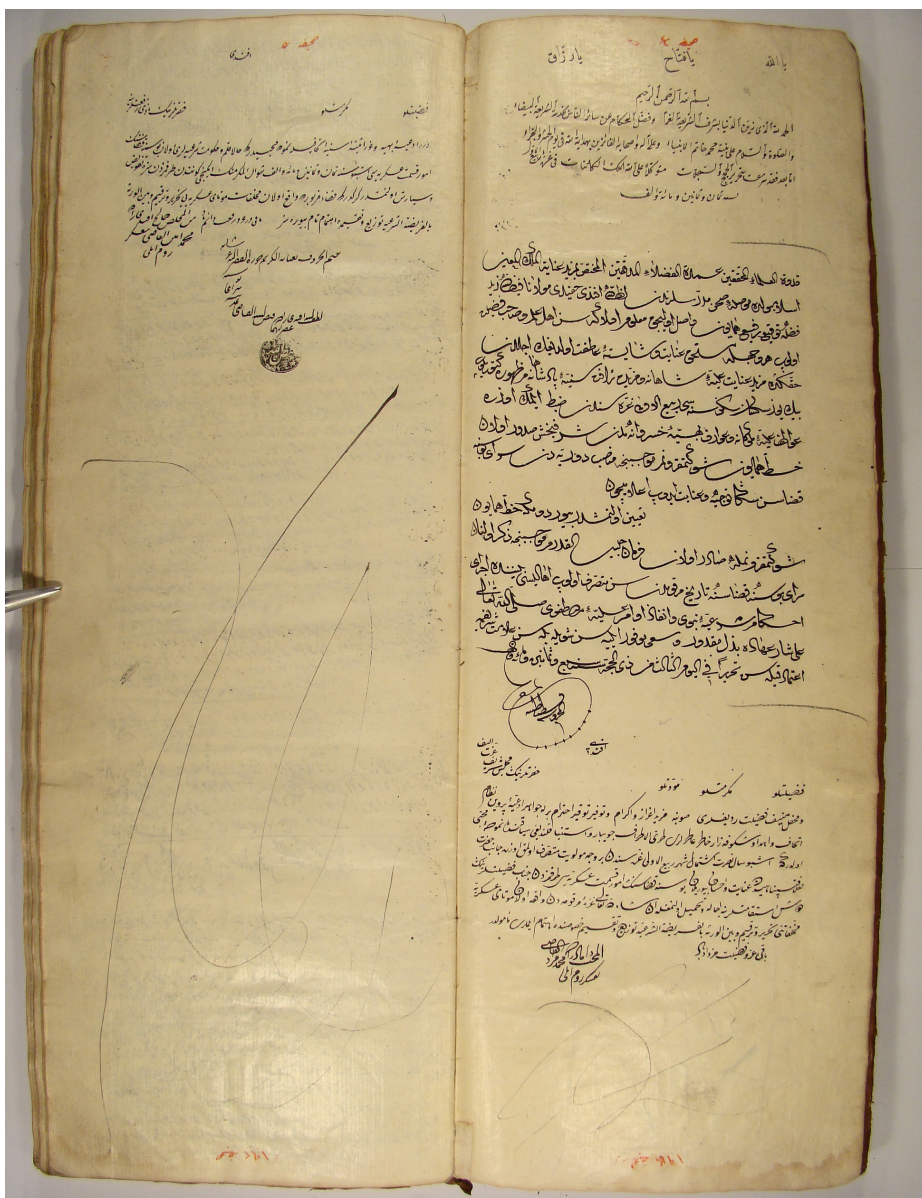
¹² Primjer kazaskerovog pisma s pečatom/*mühürlü mektup* koje se registriralo u sidžile sarajevskog suda: *Faziletli mukeremetli meveddetli efendi hazretlerinin meclis-i şerif-i izzet-elif ve mahfil-i münîf-i fazilet redifleri savbına mezîd-i izâz ve ikrâm ve tevfir-i tevkîr-i ihtirâm birle cevâhir-i ed'iyeye-i pervîn-nizâm ithâf ve ihdâ ve şukufe-zâr hâtur-ı âtırları tariyyu' l- atrâf cevîbâr ve istenbe' kılındığı siyâkında nümûde-i muhibbi oldur ki işbu sâl-i nusret-iştimâl şehr-i Rebiü'l-ula gurreşinden ber vech-i mevleviyyet mutasarrıf olmak üzere canib-i hazret-i*

DOKUMENTI KAZASKEROVOG MUHZIRA

Kazasker je imao u svojoj službi i po dvadeset muhzira na čelu sa muhzirbašom koji su bili zaduženi da stranke koje se spore dovode na sud pred kazaskera, da prate sudske procese, da dostavljaju kazaskeru informacije i da čak brinu o njegovoj bezbjednosti.¹³ Zapovjednik nad kazaskerovim muhzirimama zvani muhzirbaša biran je između kapučehaja iz saraja. Ovi muhziri nisu imali plate nego su dobijali određene prihode od postavljenih kadija i muderisa. Muhziri su očigledno predstavljali vrlo značajne službenike budući da su uz kazaskera i zajedno sa svojim muhzirbašom pratili kazaskera na carski divan, do saraja velikog vezira ili do njihovih konaka iz čega se može vidjeti da su brinuli i o njihovoj bezbjednosti.¹⁴ U 18. stoljeću muhziri su obavljali za kadije u pokrajinama službu kapučehaje koji su pratili službene aktivnosti u Istanbulu koje su se ticale pokrajinskih kadija i njima u vezi s tim dostavljali informacije.¹⁵ Oni su, ustvari, predstavljali jednu vrstu oficira za vezu.

hilâfetpenâhîden inâyet ve ihsân buyurulan Bosna kazâsının umûr-i kısmet-i askerî rîyyesi tarafımızdan cenâb-i faziletlerinin düşen istikâmetlerine ihâlâ ve tahmîl olunmakla inşallâhu te'âlâ gurre-i merkûmeden vâkı'a olan mevtây-ı askerîyyeyi muhalledâtını tahrîr ve terkîm ve beyne'l-verese bi'l-ferîdatı'ş-şer'yye tevzî' ve taksîm husûsunda ihtimâm eylemeleri memûldür. Bâki izz ve fazîlet mezdâd bad. el-muhibb Damadzâde Mehmed Murad el-kâdî bi asker-i Rumeli (Rumeli). V. GHB, sidzil 16, 193.

- ¹³ Pored muhzira angažiranih u neposrednoj kazaskerovoj službi postojali su i muhziri na lokalnim sudovima koji su dostavljali sudske obavijesti strankama i parnične stranke dopremali na sudske rasprave. Pazili su na mir i sigurnost u sudnici, pratili osumnjičene, hvatali prestupnike te su u tom pogledu predstavljali vrstu sudske policije. Uz to su mogli obavljati i sekretarske poslove na sudu kao i poslove muhazira vezane za sudsku službu. Muhziri se redovno javljaju potpisani kao svjedoci u raznim sudskim predmetima, a po potrebi su im se dodjeljivale i druge dužnosti.
- ¹⁴ Postojao je i muhzir-aga u janičarskom Odžaku koji je spadao u nekoliko najvažnijih aga Odžaka te je brinuo o bezbjednosti velikog vezira/sadrazama. V. Uzunçarşılı, *Osmanlı Devlet Teşkilatında Kapıkulu Ocakları*, Ankara 1943, 155-174; Uzunçarşılı, İsmail Hakkı, *Osmanlı Devletinin Merkez ve Bahriye Teşkilatı*, Türk Tarih Kurumu, Ankara 1948, 142.
- ¹⁵ Recep Ahıskalı, "Muhzir", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, cilt 31, İstanbul 2006, 85-86; Za svoje usluge dobivali su naknadu koja se nazivala ihzarija, muhzirija, resmi- ihzar ili samo ihzar. Akgündüz, Ahmed, *Osmanlı kanunnâme ve hukûki tahlilleri*, 1. kitap, Fey vakfı, İstanbul 1990, 232 i 324; Akgündüz, isto, 3. kitap, Fey vakfı, İstanbul 1991, 108, 171, 173.

Slika 3. Sidžil 16, 193

Pismo sa pečatom Damadzade Mehmeda Murada, rumelijskog kazaskera kojim na sarajevskog kadiju prenosi svoje ovlasti koje je dobio počev od 1. rebiulevvela 1187. godine da popisuje i dijeli vojne ostavine u kadijskoj oblasti Bosna.

PISMENE OBAVIJESTI KAZASKEROVOG MUHZIRA UPUĆIVANE KADIJAMA I NAIBIMA

Pored gore navedenih zvaničnih dokumenata koji su se registrirali u sudskim sidžilima o postavljenjima kadija kao nosioca kadijske dužnosti/*mansib sahibi* u jednom kadiluku javljaju se i drugi manje poznati dokumenti koji su se na neki način odnosili na postavljenja kadija i naiba, a koji se nisu registrirali u sudskim protokolima. U takve dokumente spadaju pismene obavijesti koje je rumelijski muhzir, kao blizak saradnik u službi rumelijskog kazaskera, slao kao obavještenje kandidatu za sudsko namještenje u nekom kadiluku mjesec, dva ili čak nekada i tri mjeseca, prije nego što bi navedeni kandidat zvanično dobio službenu potvrdu svog privremenog namještenja u vidu kazaskerove bujuruldije. U navedenim pismima muhzir je kadijama i muderisima dostavljao prvu vijest/muštuluk o njihovom postavljenju na kadijsko mjesto na koje su se prijavili u svojstvu kandidata, a oni su za to bili nagrađivani određenim bakšišom.¹⁶

Muhzirovo pismo je ispisivano u obliku trokuta, a na poleđini je utiskivan mali okrugli pečat.¹⁷ Ovdje se donosi primjer jednog muhzirovog pisma koje je prethodilo izdavanju gore navedene kazaskerove bujuruldije (A-3933/TO) a čiji se sadržaji slučajno odnose na isti predmet.

*Fi Şevvali' l-mükerrem li sene-i aşere
ve mieteyen ve elf*

*Podimle me 'a Plâv mutasarrıfı es-seyyid İsmâil gâyet-i şehr-i âtiden bir ay
tevkîtle ref' ve
yeri muvakkatı olduđu kadıasker-i esbek ruznâmçesinde mukayyed-i sezâvâr-ı
inayet-i
şehriyârı Mevlânâ Mehmed Sâdik dâ'îlerine ber tevcîh-i esbek ibkâ olunup
sene-i âtiye-i Muharremü'l-haram-ı gurreşinden ancak altı ay mutasarrıf
olub bekiye-i müddet-i örfiyyesin kazay-ı aharden tekmîl
eylemek ricâsına ba 'de' l-arz sadaka buyuruldu¹⁸*

¹⁶ Nema podataka o konkretnim iznosima tih bakšiša.

¹⁷ Nijedna koverta od osam sačuvanih muhzirovih pismenih obavijesti u Zbirci *Osmanski dokumenti* u Gazi Husrev-begovoj biblioteci nije sačuvana tako da se ime adresata ne može provjeriti.

¹⁸ GHB, A-4655/TO: *Pismena obavijest muhzira rumelijskog kazaskera datirana 7. maja 1796. godine kojom se dostavlja obavijest da se kadija Mehmed Sadik ostavlja na ranijoj dužnosti i da mu se ponovo produžava na još šest mjeseci služba u kadiluku Polimlje s Plavom*. Spomenuta kazaskerova bujuruldija koja se odnosi na isto postavljenje registrirana je pod brojem GHB, A-3933/TO.

U muhzirovom pismu navode se podaci o kadiluku, o vršiocu dužnosti koji se smjenjuje sa dužnosti nakon isteka ugovorenog vremena u službi na određeno vrijeme, o imenu kandidata kome se služba dodjeljuje na određeno vrijeme, ističe se njegova stručnost i podobnost, navodi se datum od kada treba da stupi na dužnost da bi preostalo uobičajeno vrijeme u stjecanju sudske prakse proveo u nekom drugom kadiluku. U muhzirovom pismu, za razliku od kazaskerove bujuruldije i kazaskerovog pisma, nema neposrednog obraćanja kandidatu nego se informacija o njegovom postavljenju iznosi nadležnom kadiji u trećem licu tako što se navodi da je spomenutom molitelju kao kandidatu za sudsku službu i stjecanje prakse na određenom kadijskom mjestu ukazana milost da nakon upućivanja predstavke/*arz* dobije službu na određeno vrijeme u nekom kadiluku.

Teško je bilo utvrditi ko je sastavljao ovu pismenu obavijest pošto nigdje nije navođena muhzirova funkcija. Na poleđini je samo bio utisnut pečat sa imenom, za razliku od kazaskerove bujuruldije i kazaskerovog pisma gdje je navedeno i ime i naznačena funkcija rumelijskog kazaskera kao potpisnika datog dokumenta.¹⁹ Iako se u raznim diplomatskim djelima i udžbenicima donosi osnovni opis osmanskih administrativnih dokumenata, ili njihove cjelovite transkripcije, nisu date transkripcije niti opis primjera muhzirove pismene obavijesti budući da je ovo pismo muhzir slao na ruke nadležnom kadiji kao informaciju o postavljenju navedenog kandidata, te se takva vrsta pisma nije registrirala u administrativnim protokolima-defterima. Stoga je sadržaj ovog pisma mogao biti dostupan samo preko lične zbirke nekog kadije. U Gazi Husrev-begovoj biblioteci sačuvano je 8 primjeraka ovih muhzirovih pismenih obavijesti čije se regeste donose u bilješki s obzirom na činjenicu da se ovakvi dokumenti rijetko susreću.²⁰

¹⁹ Na samo dva dokumenta od osam sačuvanih, pored pečata s imenom na poleđini, javlja se i pečat na lijevoj strani teksta, također samo sa navedenim imenom a bez oznake službe koju navedeno lice obavlja. V. sliku u prilogu: GHB, A-3087/TO.

²⁰ GHB, A-4655/TO: Pismo muhzira rumelijskog kazaskera datirano mjeseca ševvala 1210 / između 09. aprila i 07. maja 1796. godine kojim se obavještava kadija Mehmed Sadik da se ostavlja na ranijoj dužnosti i da mu se ponovo dodjeljuje služba na period od 6 mjeseci u kadiluku Polimlje (Podimlje) sa Plavom, pošto je smijenjen Sejjid Ismail, s tim da nastupi na dužnost od 01. muharrema slijedeće godine / 07. jula 1796. godine.

GHB, A-1788 / TO: Pismo muhzira rumelijskog kazaskera datirano mjeseca zulhidždžeta 1218 / između 13. marta i 10. aprila 1804. godine. Pismom se dostavlja obavijest da se postavlja kadija Sulejman sin Ašira, sina Mehmeda Nazifa iz Sarajbosne, svršenic Lutfiye medrese u Istanbulu, na ostrvo Indžir sa plaćom od 150 akči na rok od šest mjeseci nakon što je smijenjen kadija Mehmed Aziz i ostali koji

PISMO ILI DOPIS HALILA, MUHZIRA RUMELIJSKOG KAZASKERA I ČEHAJE NAIBA IZ 1256/1840. GODINE

Kazaskerov muhzir koji je za kazaskera i njegov ured obavljao razne uslužne radnje izvršavajući njegove naredbe, između ostalog, pojavljuje

su obavljali službu po šest mjeseci na određeno vrijeme, s tim da preostalo vrijeme dopuni službom u drugom kadiluku.

GHB, A-1782 / TO: Pismo muhzira rumelijskog kazaskera datirano mjeseca zulhidždžeta 1225 / između 28. decembra 1810. i 25. januara 1811. godine kojim se donosi obavještenje o smjenjivanju kadije Bosna Broda, Mehmeda Tahira, nakon što je obavljao službu preostalo vrijeme od 16 mjeseci, a hafiz Ismail i Muhammed Sidki, nakon što su službu obavljali po nekoliko mjeseci, te se na njihovo mjesto postavlja Izzeti Salih, kadija iz Ruščuka koji je to postavljenje dobio fermanom kao nagradu za pokazano junaštvo za vrijeme provale neprijatelja u osmansku državu.

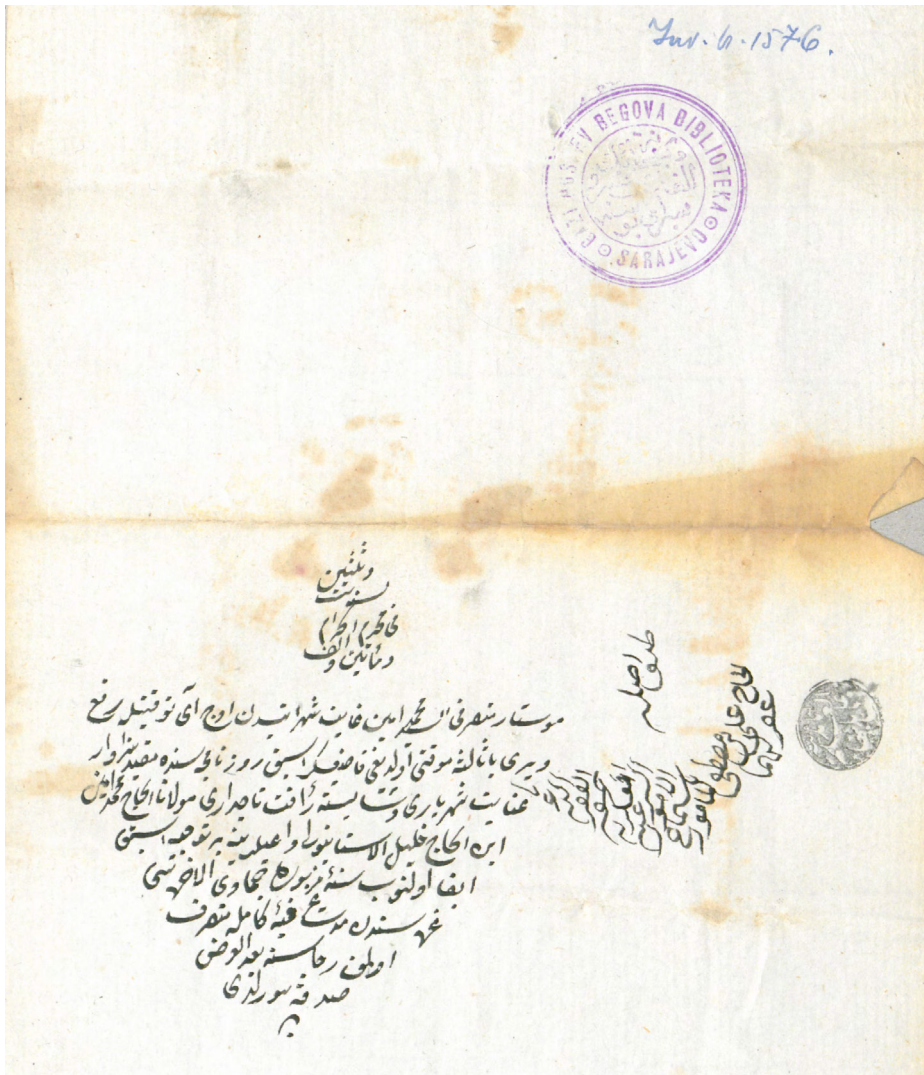
GHB, A-4342 / TO: Pismo muhzira rumelijskog kazaskera datirano mjeseca rebiul-evvela 1231 / između 31. januara i 29. februara 1816. godine kojim se obavještava o smjenjivanju Numana Nurije i ostalih navedenih, a donosi vijest o postavljenju Sulejmana sina Sulejmana iz Foče uz 200 akči dnevno na mjesto u kadiluk Dogna. Navedeni je bio 24 mjeseca na čekanju nakon što je skinut iz kadiluka Iškopolos.

GHB, A-2583 / TO: Pismo muhzira rumelijskog kazaskera sa ovjerom i pečatom kadije Hatib-zade Mehmeda Derviša datirano mjeseca džumadel-ahira 1235 / između 16. marta i 13 aprila 1820. godine kojim se obavještava da je nakon smjene Sulejmana, mutesarrija u Maglaju postavljen Omer sin Osmana iz Amasije da službu na 6 mjeseci preuzme počev od 01. ramazana navedene godine / 12. juna 1820. godine, a da preostalo vrijeme dopuni u nekom drugom kadiluku. V. sliku u prilogu.

GHB, A-3087 / TO: Pismo muhzira rumelijskog kazaskera datirano mjeseca safera 1236 / između 08. oktobra i 06. decembra 1820. godine kojim se šalje obavijest da se sejjid hadži Ismail, na njegovu molbu, smjenjuje sa kadiluka u Pruscu a na njegovo mjesto postavlja, na molbu molitelja iz Bosne i na rok od 6 mjeseci, počev od 01. rebiul-evvela / 07. decembra 1820. godine, mevlana Abdulah sin Ahmeda, koji je bio kadija Avlonije na određeno vrijeme, s tim da dobije unapređenje u treći stepen kadije sa 300 akči plaće dnevno.

GHB, A-1576 / TO: Prepis pisma muhzira rumelijskog kazaskera ovjeren pečatom kadije datiran mjeseca muharrema 1236 / između 09. oktobra i 07. novembra 1820. godine. Pismom se obavještava nadležni kadija da je, nakon tri mjeseca službe, dignut sa položaja mostarski mutesarri sejjid Mehmed Emin koji je bio privremeno postavljen, a da se na njegovo mjesto ponovo postavlja, počev od 01. džumadel-ahira 1236 / 06. marta 1821. godine, mevlana hadži Omer Emin sin hadži Halila iz Istanbula.

GHB, A-3094 / TO: Pismo muhzira rumelijskog kazaskera datirano mjeseca zulhidždžeta 1253 / između 26. februara i 26. marta 1838. godine kojim se dostavlja obavijest da se, nakon tri mjeseca obavljanja dužnosti, smjenjuje kadija Mehmed Salih iz kadiluka Korindos računajući od kraja muharema, a na njegovo mjesto se ponovo postavlja mevlana Osman Zihnija sin Ahmeda Šaćira, gdje će počev od 01. džumadel-evvela slijedeće godine / 23. jula 1838. ostati cijelo uobičajeno vrijeme.

Slika 4. A-1576/TO

Prepis pismene obavijesti rumelijskog kazaskera ovjeren pečatom kadije datiran mjeseca muharrema 1236 / između 09. oktobra i 07. novembra 1820. godine.

se i kao važan posrednik u postavljenjima naiba. O tome svjedoče i dva pisma sačuvana u zbirci *Osmanski dokumenti* u Gazi Husrev-begovoj biblioteci. U pismu datiranom 17. muharema 1256/21. marta 1840. godine²¹ muhzir Halil se potpisuje kao muhzir rumelijskog kazaskera i kao čehaja naiba: *Halil, muhzır-ı sadr-ı Rumeli, kethüday-ı nuvvâbân*. Nije

²¹ V. sliku u prilogu: GHB, A-3419/TO.

sačuvana koverta niti je na poledini ispisan adresat. Pismo je, vjerovatno, upućeno kadiji u Sarajbosni u kojem traži da mu se pošalje važeći pečat/ *tatbik mühürü* i opečaćene kadijske šerijatske murasele kao i 14 tahvila/ dokumenata kojim se prenose određene službene nadležnosti te, uz to, traži da se napiše arzuhal da bi mogao biti predat kazaskeru i da mu se pošalju iznosi plata/*mahiye* kako bi bile predate tamošnjem kapučehaji Halil-agi.²² U ovom slučaju muhzir je, uz razne usluge koje je izvršavao za kazaskera, obavljao funkciju kazaskerovog službenika *tatbikčije*.²³

Navedeno pismo ukazuje na legalne komunikacije koje je u kazaskerovo ime obavljao njegov muhzir, te na sistem kontrole važećih službenih pečata i način kako je ta provjera funkcionirala. Centralna vlast je redovno kontrolirala kadijsku službu kao važan faktor državne stabilnosti i uspješnog funkcioniranja državnih institucija. U tom pogledu donosili su se redovno razni propisi i zakoni koji su ograničavali kadijsku samovolju i zloupotrebe položaja i gdje su se donosila pravila o postavljenjima naiba.²⁴

PISMO DATIRANO 1181/1768. GODINE KOJE SE ODNOSI NA POSTAVLJENJA NAIBA I U KOJEM SE SPOMINJE KAO GLAVNI POSREDNIK ANADOLSKI MUHZIR-KAPUĆEHAJA

Drugo pismo datirano 15. ramazana 1181/4. februara 1768. godine²⁵ donosi zanimljive informacije o načinu komuniciranja među navedenim kadijama u vezi sa postavljanjem naiba i u vezi sa slanjem šehrija²⁶ za naibe. Napisao ga je Mehmed, kadija Naselice u Paša sandžaku²⁷ i uputio

²² Također napominje da se plate ne mogu realizirati dok ne stigne važeći pečat radi provjere te ga upućuje da stavi pečat na dokument o prenosu dužnosti/*tahvil* tamo gdje je to naznačeno.

²³ *Tatbikčija* je spadao u jednog od šest važnih službenika koji su pomagali kazaskeru u vršenju njegove dužnosti. *Tatbikčija* je čuvao oslikane uzorke važećih pečata kadija visokog ranga te bi na osnovu toga ocjenjivao da li su vjerodostojni i važeći pečati na dokumentima koji su stizali iz navedenih kadiluka. V. Uzunçarşılı, *İlmiye*, 154.

²⁴ V. GHB, sidžil 20, 98 .

²⁵ V. sliku u prilogu : GHB, A-4604/TO.

²⁶ Šehrija je predstavljala sakupljene prihode na ime bruto dohotka za kadiju jednog kadiluka od čega je dio išao kao neto plata za navedenog kadiju.

²⁷ Paša sandžak je obuhvatao širok prostor od Jedrena do zapadne Makedonije. Godine 1730-31. u jednom popisu avariza javlja se kadiluk Naselica/Naselidž među 35 kadiluka u spomenutom sandžaku. V. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, İstanbul 2007, 184; Kadiluk Naselica/ je 16 konaka udaljen od Istanbula a uokolo

ga je Jusuf-efendiji, kadiji u Sarajbosni koji u pismu, između ostalog, donosi podatak o ulozi anadolskog muhzira Adžem Ali-age-kapuće-haje²⁸, u ranijem obezbjeđivanju službe za kadijskog zamjenika, tj. naiba spomenutog sarajevskog kadije, navodeći da je, i ovaj put, isti Ali-aga obezbjedio službeno kadijsko ovlaštenje/muraselu za naiba kadiluka Ljubinjca sa Belgradčikom. Kadija Naselice savjetuje sarajevskom kadiji Jusuf-efendiji da preuzme navedeni kadiluk kao svoju obavezu i odgovornost. Pismo predstavlja važan historijski izvor koji govori o spomenutoj praksi karakterističnoj za jedan segment osmanskog pravosudnog sistema.

Konkurisanje za službu naiba i naručivanje navedene službe, na koje ukazuje i predmetno pismo, bila je očigledno legalna praksa. S vremena na vrijeme donosila su se upozorenja koja su ograničavala zloupotrebe u vezi sa povećanjem šehrije za naibe koje su nametali nosioci arpaluka ili nosioci kadijske funkcije.²⁹ Kazaskeri, mule i neke druge kadije kao nosioci položaja su pored penzije, nakon penzionisanja, legalno dobijali kao arpaluk i kao dodatni izvor svojih prihoda jedan ili više raznih kadiluka koje su izdavali u zakup izabranim naibima.³⁰ Ti su se kadiluci nazivali arpaluk kadilucima i predstavljali su posebnu vrstu kadiluka³¹. Pismo pokazuje kako se taj proces konkretno odvijao preko prijateljskih i poslovnih veza koje su činile mrežu uticajnih posrednika, poput gore navedenih, koji su ostvarivali komunikaciju preko spomenutog pisma vezanu za naručene položaje naiba/*niyabet* kao i za slanje šehrija za naibe.³² U datom slučaju murasele i zakupljivanje

se nalaze kadiluci Grebene (Grevene) i Džuma Pazari. V. Šabanović, 354; Sâmi, Şemsuddîn, *Kâmûsu'l-a'lâm*, altıncı cilt, İstanbul 1316, 4544.

²⁸ GHB, A-4604/TO: *Kapukethüdasından sual ederseniz Anadolu muhzırlarından Acem Ali ağa kaza-yı merkumu mukaddeminde niyabeten zaptınız-ı merkumun eliyle olduđu malumdur. Ako pitate za njegovog kapuće-haju (“njegove ekselencije”) poznato je da je vaše ranije preuzimanje spomenutog kadiluka u svojstvu naiba bilo preko njega.* U zakonskim propisima o postavljenjima kadija i naiba postoji propis da kapuće-haje mogu biti izabrani samo između anadolskih ili rumelijskih muhzira. V. Uzunçarşılı, *İlmiye*, 259.

²⁹ Šehriju je kadija naib bio dužan, u skladu sa dogovorom koji je imao sa nosiocem funkcije, slati odgovornom licu u navedenoj kadijskoj službi u datom kadiluku, a koje je tu odgovornost dobilo bilo po osnovi arpaluka bilo po osnovi položaja. V. Gadžo-Kasumović, *Mulla*, 58.

³⁰ O kazaskerovim приходima i dodjeli arpaluka v. Mehmet Zeki Pakalın, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü II*, İstanbul 1993, 234.

³¹ V. Šabanović, Isto, 314.

³² Kadija Naselice navodi da svaka šehrija kadije iznosi po 110 groša a usluga kapuće-haje iznosi po 10 groša s tim da ukupno, uz troškove murasele, iznosi 120 groša.

službe kadijskog zamjenika, tzv. nijabeta, obezbjeđivano je posredstvom anadolskog muhzira-kapućehaje. Iz pisma se ne saznaje ime kazaskera ili mule, kojima je bila dodijeljivana funkcija nosioca položaja odnosno korištenje arpaluka kao dodatnog prihoda i kao njihove dodatne obaveze u smislu organizacije sudske službe u datom kadiluku po osnovu čega su mogli izdavati muraselu kao ovlaštenje o imenovanju naiba na određeno kadijsko mjesto.³³ Kadija Naselice spominje da je “pažnjom nekih uvaženih prijatelja” i njihovim posredovanjem dobio muraselu od “njegove ekselencije”³⁴. U konkretnom slučaju ta mreža se sastojala od nekoliko lica koja su učestvovala u zakupu mjesta za naibe u pojedinim kadilucima Bosanskog ejaleta, a to su bili: anadolski muhzir-kapućehaja preko kojeg je obezbjeđivana murasela - kadija Naselice u Paša sandžaku – čokadar Ahmed Akhisari, donosioc murasele za službu naiba u kadiluku Belgradčik sa Ljubinjem koju je trebalo preuzeti počev od prvog ševvala 1181. godine/20. februara 1768. godine - sarajevski kadija preko kojeg se na terenu realizirao izbor nekog od kandidata i kontakt sa određenim kandidatom koji se javljao kao zakupnik položaja kandidata za sudsku službu/naiba u nekom od bosanskih kadiluka. Kao uticajna osoba spominje se i punac sarajevskog kadije iz Ipsale³⁵ koji je, kao i sam autor ovog pisma, imao ambiciju da dobije rang kapućehaje i koji

Tako da šehrije za 4 mjeseca iznose 600 groša. Također se tuži da se morao zaduživati kod mjenjača novca/*sarrafa* da bi mogao predati navedeni iznos šehrije te da stoga mora da daje svakog mjeseca po 10 groša kamate. Inače, uobičajena kadijska šehrija čije se sakupljanje moglo nekada vezati i za taksit je, izgleda, iznosila 110 groša. V. GHB, A-2706/TO: Bujuruldijom upućenom foćanskom kadiji se traži 110 groša na ime ljetnjeg taksita za uzdržavanje sarajevskog kadije.

³³ Kazasker je nekada izdavao muraselu ne navodeći ime naiba i ostalajući izbor kandidata kadiji na kojeg je prenosio dio svojih ovlasti. Tako u jednom pečatom ovjerenom pismu registriranom u sidžilu sarajevskog suda datiranom 7. maja 1769. godine, prenosi ovlasti *na osobu koja treba da bude izabrana* da u skladu sa zakonom obavlja popis i raspodjelu vojnih ostavina među nasljednicima i postupa prema šerijatskim propisima. V. sidžil 12, 5; Na osnovu navedenih mogućnosti kadija Mustedžizade Abdulaziz, postavljen 2. maja 1775. godine, prenosi na svog sina svojom nedatiranom muraselom također registriranom u sidžilu, ovlasti rumelijskog kazaskera da obavlja popis vojnih ostavina počev od 30. jula 1775. godine.

³⁴ Govoreći o ekselenciji misli na nekog mulu ili na kazaskera, bilo onog koji je bio na čekanju za novo namještenje u skladu sa svojim rangom bilo penzionisanog, ili čak na valiju.

³⁵ Ipsala/Cypsele se nalazi u vilajetu Edirne, a bila je jedna od prvih kasaba koje su osvojene u Rumeliji. V. Sâmi, Şemsuddîn, *Kâmûsu'l-a'lâm*, ikinci cilt, Istanbul 1316, 1115.

je “vršio upise za naipsku službu/*niyabet*”. Pri tome se kadija Naselice žali da kadija Ipsale “popisuje nijabete, ali što se tiče ranga to ne može dati, naročito stoga što se svaki posao završava uz novac.”

Osnovna svrha pisma kadije Naselice, uz povremene opaske i za-pažanja koja se tiču pitanja popisivanja i naručivanja nijabeta³⁶ kao i pitanje preuzimanja nove službe i službenog ovlaštenja, tzv. murasele, izdate za navedeni kadiluk Belgradčik sa Ljubinjem, odnosila se na nje-govo insistiranje da sarajevski kadija ubrza slanje šehrija koje se odnose na Čelebi Pazar, Višegrad i Srebrenicu.³⁷

Pošto su se u drugoj polovini 18-og stoljeća počeli gomilati problemi zbog postavljanja nestručnih i nesposobnih kadija i naiba to su u vezi s tim donošene brojne zakonske odredbe. Očigledna su stalna nastojanja vrha osmanske države da održi korektne odnose i vladavinu prava zasnovanu na davno uspostavljenim pravilima. Sudski sistem je, općento, bio dobro organiziran prema određenim profesionalnim pravilima gdje se vodilo računa da naibi kao kadije nižeg ranga dobijaju, po uspostavljenom redu, priliku za stjecanje iskustva i sudske prakse te da postepeno napreduju u skladu sa svojim sposobnostima i pokazanim rezultatima.³⁸ U tom smislu, kad bi dolazilo do narušavanja profesionalne etike i procedura u praksi imenovanja kadija i naiba, stizali su redovno fermami sa sultanovim upozorenjima kojim se pogrešna praksa korigovala u skladu sa davno uspostavljenim pravilima u vezi sa čekanjem reda na službu kao i u vezi kandidatskog pripravnčkog statusa/ *nevbeta i mulazemeta*.³⁹

Ne vidi se na osnovu pisma kadije Naselice datiranog 1768. godine kakvi su kandidati izabirani u spomenute kadiluke od kojih se tražilo slanje šehrije za nadležno lice u kadijskoj službi koje ima visoki rang niti se vidi da li su izabirani najsposobniji od onih koji su stajali u redu čekajući da im se dodijeli, prema zasluži, odgovarajuće kadijsko mjesto. Također izgleda da su iznosi šehrija, koje je trebalo sakupiti sa nekog sudskog mjesta gdje je naib obavljao službu te poslati visoko rangiranom

³⁶ *Tahrir ve sipariş buyurulan niyabet husus için...*

³⁷ Dokument je oštećen na mjestu gdje se govori o šehriji Čelebi Pazara. Što se tiče šehrije Srebrenice koja je u obavezi sarajevskog kadije kadija Naselice navodi da je predato 315 groša a da očekuje iznos za preostale dvije šehrije. Napominje, također, da je od višegradske šehrije ostalo još pet groša što treba da budu poslato.

³⁸ Poznata je praksa da su se rotirali po raznim kadilucima na području cijelog carstva, da su upisivani u kadijske deftere gdje se vodila uredna evidencija o njihovom kretanju u službi što je obuhvatalo i vrijeme kada su bili na čekanju da dobiju novo namještenje kao i vrijeme kada su bili angažirani u nekom novom kadiluku.

³⁹ V. GHB, sidžil 10, 50 i sidžil 19, 79; A-4855/TO-15 i A-4855/TO-110.

kadiji zaduženom za organizaciju i funkcioniranje sudstva na određenim područjima Carstva, bili u dozvoljenim granicama. U tom smislu i pismo kadije Naselice odslikava uobičajenu praksu posredovanja kakva je legalno praktikovana navedene, 1768. godine, a prije pokretanja dolje navedenih reformi u sudskom sistemu.

Kasnije, zbog uočenih zloupotreba i korupcije u sudstvu, godine 1789. naređeno je da mule i druge kadije lično idu u svoje kadiluke ne koristeći naibe te da izuzetak mogu da budu samo jako stari i bolesni. Naređeno je, također, da se dodatni prihodi/arpaluci i prihodi po osnovi redovne plate izdaju u zakup samo sposobnim i pravednim naibima i to uz dodjelu kandidatu-naibu za sudsku službu plate koja iznosi 1/5 plate korisnika arpaluka. Godine 1792. sultan Selim III je donio naredbu da smijenjene i penzionisane mule koje su dobijali organiziranje sudske prakse njihovih zamjenika/naiba, tzv. nijabete, kao dodatni prihod na platu ili na penziju/*arpalik*, iste ne prodaju naibima za veći iznos od onog što oni mogu podnijeti te da ne angažiraju osobe koje nisu osposobljene i stručne za obavljanje date službe. Godine 1793. izdat je novi ferman u vezi sa istim reformama.⁴⁰ U vrijeme intenziviranih reformi osmanskog sistema i priprema za postepeno ukidanje klasičnih osmanskih institucija sve je češće pogrešna praksa narušavala uobičajeni red i zakonske odredbe vezane za dodjelu kadijskih i naipskih službi. Ovdje treba spomenuti i rad Muhameda Emina Isevića *Prilike u Bosni* u kojem vidi, kao prvi i najveći problem urušavanja osmanskog sistema, upravo, jako izražene nepravilnosti u sudstvu.⁴¹

⁴⁰ V. Uzunçarşılı, *İlmiye*, 118-257.

⁴¹ Isević, koji svoje djelo piše 1808-09. godine, u vrijeme valije Ibrahim Hilmi-paše, oštro kritikuje narušavanje reda koji je još od ranije bio uspostavljen u sudstvu gdje su se kandidati upisivali u kadijske deftere po zasluženom redu te su dobijali kadijska mjesta i postepeno unapređenje u skladu sa pokazanim znanjem i sposobnostima. Isević navodi konkretne primjere kapučehaja koji prodajući Muhamedov šerijat izdaju pod zakup brojne nijabete, tj. službe kadijskih zamjenika ili naiba, nezalicama po višestruko većim cijenama nego što vrijede i po principu ko da više. Istvoreneno navodi da su njihovi posrednici u tom poslu sekretari i muhziri. U tom smislu analizirajući opću korumpiranost osmanskog sudstva početkom 19. stoljeća kao i stanje u dezorganiziranoj vlasti navodi korumpirane kadije kao pravog neprijatelja osmanske države. V. Ahmed Aličić, "Manuskript Ahvali Bosna od Muhameda Emina Isevića", *Prilozi za orijentalnu filologiju i Istoriju jugoslovenskih naroda pod turskom upravom*, 32-33/1982-83, 163-198.

ZAKLJUČAK

U radu se, na osnovu kazaskerovih dokumenata i pisama kazaskerovih muhzira, objašnjava uloga vrhovnog vojnog sudije/kazaskera i njegovih najbližih pomoćnika – muhzira u dodjeli kadijskih mjesta i u postavljenjima naiba na određeno vrijeme u sudsku službu. Da bi se uočila posebnost muhzirovih pismenih obavijesti kojim su slali vijest/muštuluk o kandidatovom prijemu u službu po raznim kadilucima Carstva, donesene su regeste sačuvanih obavijesti i transkripcija, budući da ovi dokumenti nisu prepoznati i obrađeni u diplomatskim udžbenicima. Uz to je, na osnovu analize sadržaja pisma kadije Naselice datiranog 1768. godine, uočena je kao jedna osobenost u osmanskome sudstvu i uloga penzionisanih vojnih sudija/kazaskera i mula koji su dobijali dodatne prihode /arpaluk kao ekvivalent da organiziraju sudsku praksu za kandidate koji su ili stjecali početnu praksu, tj. stažirali, ili su bili na putu da dobiju viši kadijski rang. Posebno je uočena uloga kazaskerovih muhzira kao glavnih posrednika u obezbjeđivanju i dostavljanju dozvole za rad u sudskoj praksi/murasele. Analiza pisma iz 1768. upućuje na mrežu posrednika u konkretnoj situaciji izdavanja murasele za naipsku službu/niyabet u kadiluku Ljubinje sa Belgradčikom od strane nekog penzionisanog visokog dužnosnika. Pismo je važan istorijski dokument jer otkriva kako je funkcionirala mreža posrednika u realizaciji postavljenja kadija i naiba koja je, očigledno, bila povezana prijateljskim i rodbinskim vezama. “Njegova ekselencija” koji nije imenovan u ovom pismu, izdavao je muraselu na upražnjeno mjesto kadije ili naiba kao ovlaštenje za vršenje sudske dužnosti u datom kadiluku ne upisujući ime nego prepuštajući izbor kandidata, preko poznatih mu posrednika, sarajevskom kadiji ukoliko se radilo o slobodnom kadijskom mjestu u Bosanskom ejaletu. Legalna praksa slanja naiba u kadiluke i praksa korištenja mreže posredovanja u izdavanju dozvola za privremeni angažman naiba na upražnjenim kadijskim mjestima, koja je praktikovana i navedene 1768, ograničena je kasnije, kao što je poznato, općim reformama koje su uslijedile nakon 1789. godine.

APPOINTMENT OF QADIS AND THEIR DEPUTIES AND
INTERNS – ACCORDING TO DOCUMENTS BY CHIEF
MILITARY JUDGES AND THEIR BAILIFFS

Summary

On the basis of documents held at Gazi Husrev-bey's Library in Sarajevo, this paper examines certified letters and *buyuruldiya* (instructions) as well as written notices by *kazaskers'* (military judge) *muhzirs* (bailiff) regarding allocation of major *kadilik* as a form of promotion for judges who were to be assigned a higher rank. The documents also refer to the assignment of *kadilik* to *naibs* (candidate deputy judge) to build experience as interns and perform judicial services for a limited period of time. A detailed analysis is provided of a letter by the judge in the Naselicak *kadilik* in Pasha-sanjak to the chief judge in Saraybosna, regarding requirements for *naib* commissions and a waiting list for the service in order to build experience at judicial appointments across the Bosnian Eyalet, with the Anatolian *muhzir-kapucehaya* as the principal mediator. This list of interim appointments also includes a network of other mediators for appointment of deputy judges, as well as issues related to remuneration for judges and deputy judges normally intended for senior judicial officials responsible for the appointments. The paper also covers written notifications by bailiffs to the territorially competent judges regarding appointments of new candidates, normally not covered by diplomatic textbooks

Key words: *buyuruldiya* by military judges, letters by bailiffs, interns and deputy judges, case law, commissions for deputy judges, a network of mediators.

IZVORI

a) Neobjavljeni

Sarajevo:

Gazi Husrev-begova biblioteka

Zbirka *Sidžili*:

Pregledani su svi sidžili sarajevskog suda od 1766. do 1852. godine a citirani su: sidžil 10, 50, sidžil 16, 193; sidžil 19, 79;

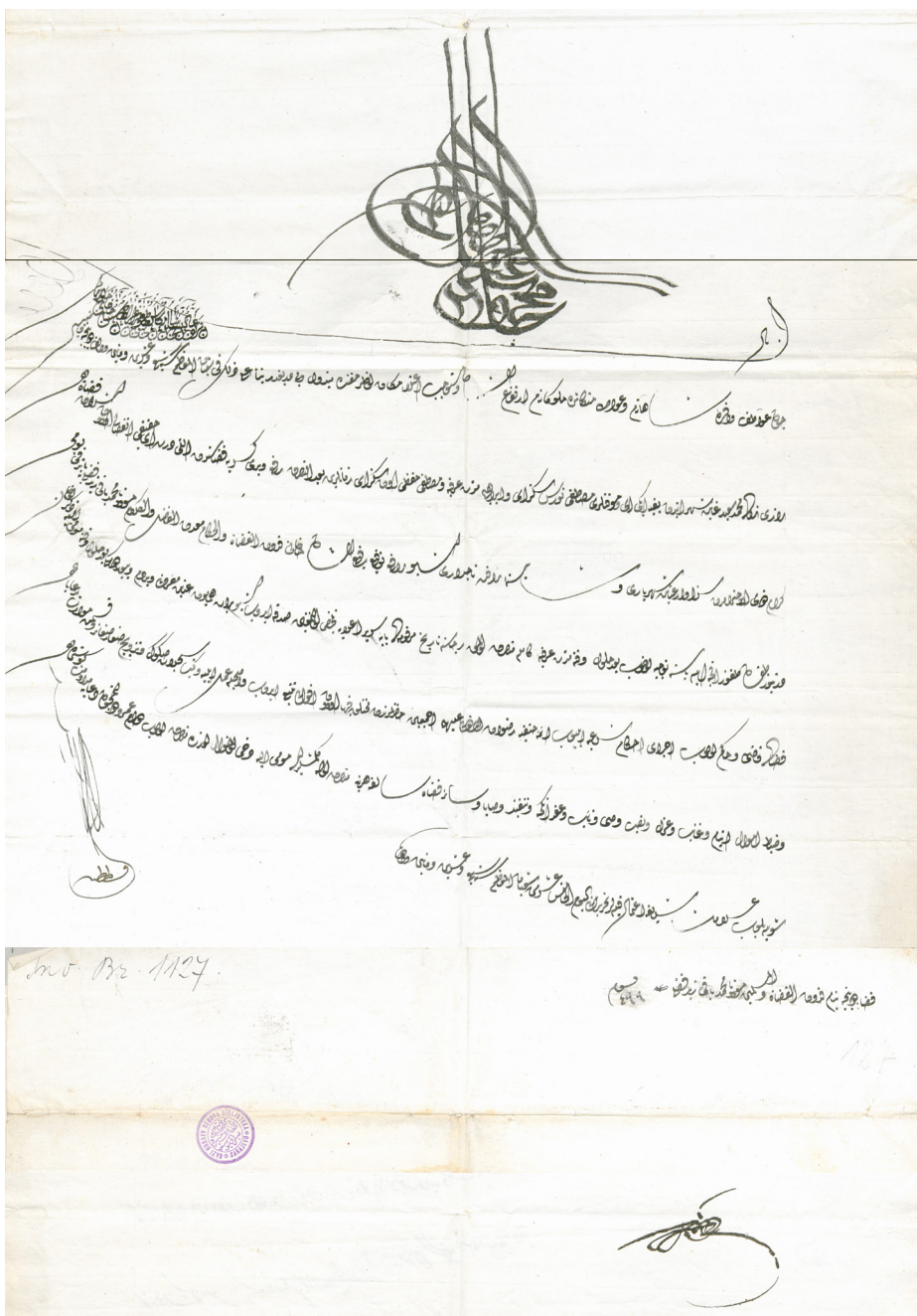
Zbirka *Osmanski dokumenti*:

A-1127/TO; A-1576/TO; A-1782/TO; A-1786/TO; A-1788/TO; A-2581/TO; A-2583/TO; A-2706/TO; A-3087/TO; A-3094/TO; A-3100/TO; A-3419/TO;

A-3742/TO; A-3933/TO; A-4342/TO; A-4604/TO; A-4605/TO-2; A-4606/TO; A-4655/TO; A-4829/TO; A-4855/TO-15; A-4855/TO-110.

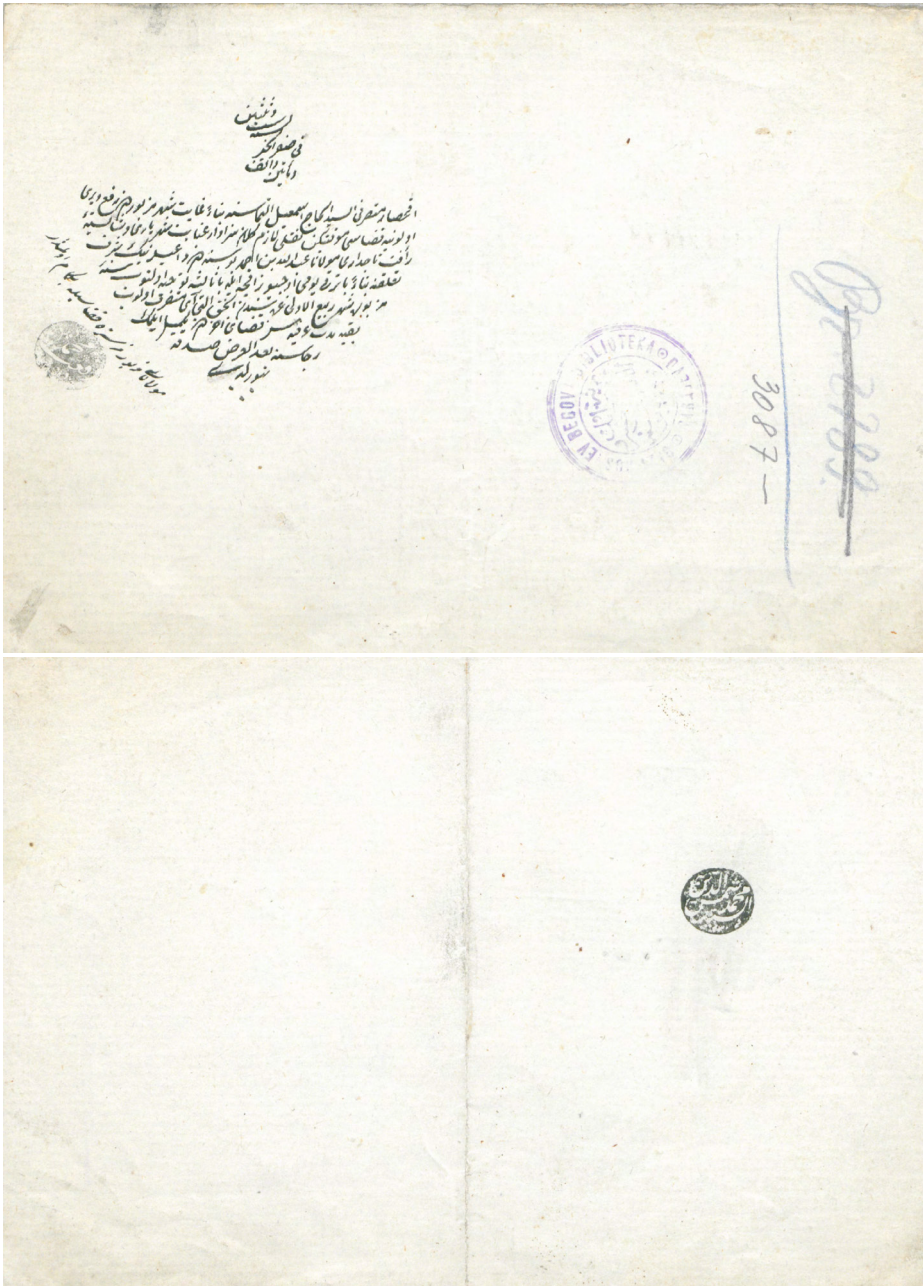
LITERATURA

- Akgündüz, Ahmed, *Osmanlı kanunnâme ve hukûki tahlilleri*, 1. kitap, Fey vakfı, İstanbul 1990.
- Akgündüz, Ahmed, *Osmanlı kanunnâme ve hukûki tahlilleri*, 3. kitap, Fey vakfı, İstanbul 1991.
- Ahiskalı, Recep, "Muhzır", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, cilt 31, İstanbul 2006.
- Aličić, Ahmed, "Manuskript Ahvali Bosna od Muhameda Emina Isevića", *Prilozi za orijentalnu filologiju i istoriju jugoslovenskih naroda pod turskom upravom*, Sarajevo, 32-33/1982-83, 163-198.
- Çağbayır, Yaşar, *Büyük Türkçe Sözlük*, cilt I-X, Tika, İstanbul 2016.
- Historija Osmanske države i civilizacije I*, priredio Ekmeleddin Ihsanoğlu, Sarajevo 2004.
- Gadžo-Kasumović, Azra: "Mulla u Bosanskom ejaletu", *Anali Gazi Husrev-begove biblioteke*, knjiga XXVII-XXVIII, Sarajevo, 2008.
- Osmanlı Devleti ve Medeniyeti Tarihi*, cilt I, editör Ekmeleddin Ihsanoğlu, İstanbul 1994.
- Pakalın, Mehmet Zeki, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü II*, İstanbul 1993.
- Parlatır, İsmail, *Osmanlı Türkçesi Sözlüğü*, Ankara 2011.
- Sâmi, Şemsuddîn, *Kâmûs-ı Türki*, cilt I-II, İstanbul 1318.
- Sâmi, Şemsuddîn, *Kâmûs-u'l-a'lâm*, ikinci cilt, İstanbul 1316.
- Šabanović, Hazim, "Popis kadiluka u europskoj Turskoj", *Glasnik hrvatskih zemaljskih muzeja*, Sarajevo 1942.
- Uzunçarşılı, İsmail Hakkı, *Osmanlı Devletinin İlmiye Teşkilatı*, Türk Tarih Kurumu, Ankara 1984.
- Uzunçarşılı, İsmail Hakkı, *Osmanlı Devlet Teşkilatında Kapıkulu Ocakları*, Türk Tarih Kurumu, Ankara 1943.
- Uzunçarşılı, İsmail Hakkı, *Osmanlı Devletinin Merkez ve Bahriye Teşkilatı*, Türk Tarih Kurumu, Ankara 1948.

Slika 1. GHB, A - 1127/TO

Originalni berat izdat u Konstantiniji, datiran 15. šabana 1227/24. augusta 1812. godine, kojim se postavlja za kadiju u Dupnici Muhamed Baki i unapređuje na plaću od 499 akči dnevno.

Slika 5. A-3087/TO
 Muštuluk pismo muhziara rumeljskog kazaskera datirano mjeseca safera
 1236/između 31. januara i 29. februara 1816. godine.

A-3419

فضيلتو سهند مردانو سقاهم بكم الشيم اقدم محضري

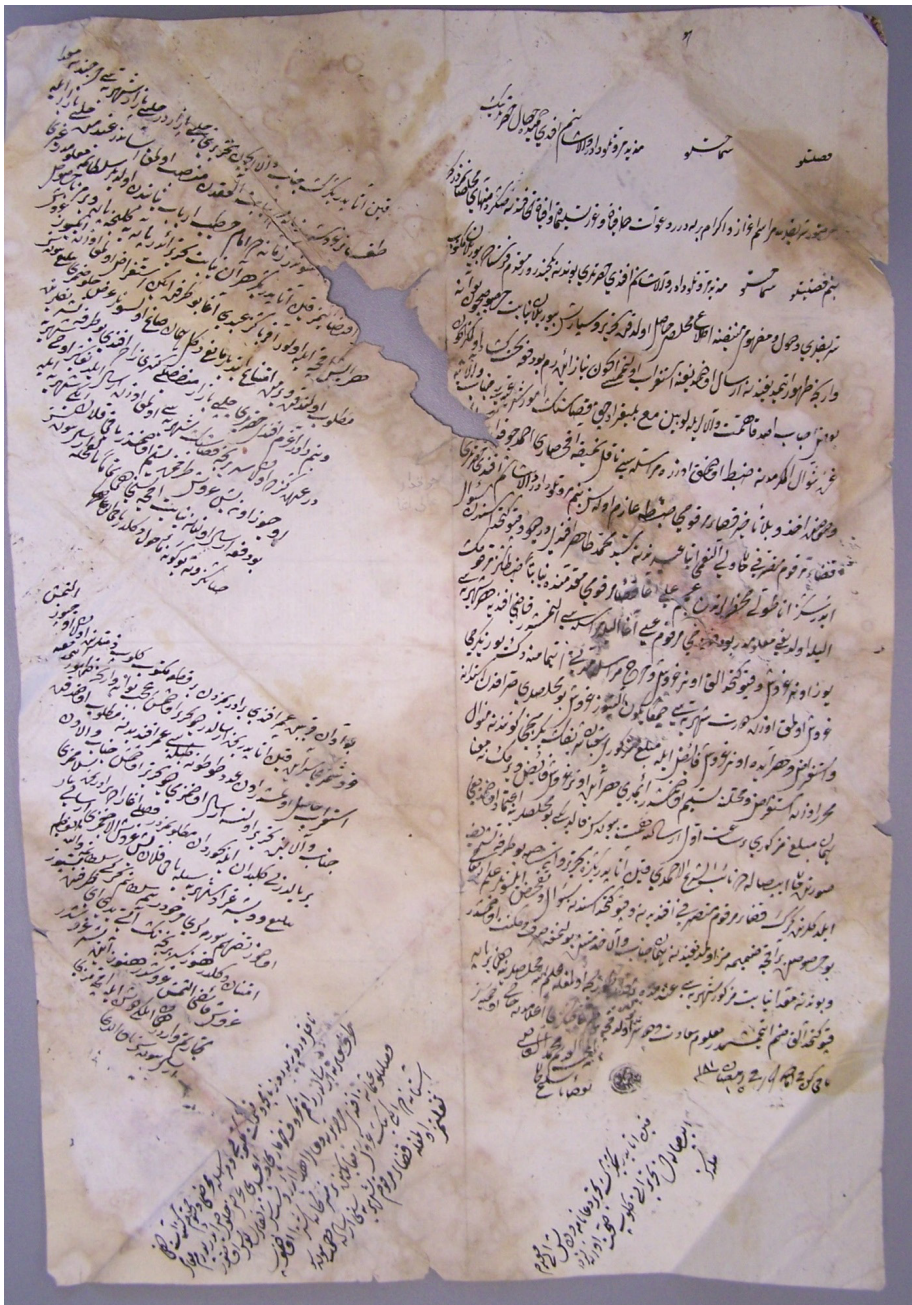
هوارة عمدت و غنابت باديه امانت اوكله دعواتيله فابنته محبة فاضله فاضله
 كبريكته به و كين و جود بر صحت و عاضه اوزه بله سكر بيم اقدم او صون جديت او زره صهي مقرب اولان اقدم بطرح مراسله شرميه محبتيني
 مهود ليله شطيق مهوري و اوق الشحو بن مهود بوب طرفه كونه سكر و بريكي عمو و نياوه او درايه ماني دكلد كرون فضيلتو اهد بكم اقدمينه
 هشتم و بيله سوز كز مستشاره ايدوب دب بيلجه كخبر اولدنه تا بيم اقدم بر قطعه عرضحال دو دند فاضله كخبر اقدم بكم بكم ايدوب طرفه كونه سكر
 بزمه تحكيم ايدوب و ز ماه بجا تنظيم اولنان محلدن اذ ايدوب اهد بكم اقدمينه تسليم او لغرضه لاج دو دند مصعب اولان كوبر بيقضت
 ماهه ليريني فتو كخبر اهد بكم اقدمينه تسليم ايدوب سكر معلوم شريفكرا اوق ايكون استشار اولدنه اي همان كخبر مهود صون دو عقيب كونه دلسي مطلع مهود
 زبرا تطبيق مهود و كخبر كجه محلدن ماهه لير ادا و نماز مهودن بدله طقري كونه خاطر دو فراغش بيم و قاري نيا و در اقدم

الحمد لله
 صلوات الله
 على سيدنا محمد
 وآله
 و سلم
 ١٧
 ١٨

بدليله اهد بكم اقدمينه
 طبعي فضيلتو اهد بكم اقدمينه
 بيمون استشار اولدنه اي همان كخبر مهود صون دو عقيب كونه دلسي مطلع مهود
 سنه ١٢٥٦ هـ / ١٨٤٠ م
 اذن دو دند مصعب اولان كوبر بيقضت
 بريكي عمو و نياوه او درايه ماني دكلد كرون فضيلتو اهد بكم اقدمينه
 دكلد كرون فضيلتو اهد بكم اقدمينه
 بيمون استشار اولدنه اي همان كخبر مهود صون دو عقيب كونه دلسي مطلع مهود

Slika 6. A-3419/TO
 Pismo datirano 17. muharema 1256/21. marta 1840. godine Halila, muhzira rumeljskog kazaskera i čehaje naiba.

Slika 7. A-4604/TO

Pismo datirano 15. ramazana 1181/4. februara 1768. godine koje šalje kadija Naselice u Paša sandžaku sarajevskom kadiji Jusuf-efendiji u vezi sa naručenim nijabetom i slanjem šehrija.